

Ekocid

Šunjić, Marko

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:557267>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-10**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Katedra za kazneno pravo

Marko Šunjić

Ekocid

Diplomski rad

Zagreb, lipanj 2022.

**REPUBLIKA HRVATSKA
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET**

Student:
Marko Šunjić

Naslov diplomskog rada:
EKOCID

Kolegij:
KAZNENO PRAVO

Mentorica:
Izv. prof. dr. sc. Sunčana Roksandić Vidlička

Zagreb, lipanj 2022.

IZJAVA O IZVORNOSTI DIPLOMSKOG RADA

Ja, Marko Šunjić, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću izjavljujem da sam isključivi autor diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ekocid

Sažetak:

Ovaj rad daje povijesni pregled pojma i slučajeva te analizira postojeću međunarodnu i nacionalnu pravnu regulaciju ekocida. Također, nastoji odgovoriti na pitanje je li potrebno uspostaviti ekocid kao međunarodno kazneno djelo koje će, uz zločin genocida, zločin protiv čovječnosti, ratni zločin i zločin agresije, biti obuhvaćeno stvarnom nadležnošću

Međunarodnog kaznenog suda u Hagu. Tema ekocida povezuje okoliš i ljudska prava. Naime, korištenje opasnog i razornog oružja, rudarska i stočarska industrija te eksploatacija mora dovode do teškog uništavanja okoliša i kršenja ljudskih prava. Kriminalizaciju ekocida i učinkovito sankcioniranje počinitelja pojedini ekološki aktivisti drže jedinim rješenjem koje će dovesti do spašavanja Zemljina ekosustava.

Ključne riječi: ekocid, zaštita okoliša, ekološka pravda, ekološki aktivizam, međunarodno kazneno djelo, Međunarodni kazneni sud

Ecocide

Abstract:

This paper deals with historical overview of the concept and cases of ecocide and analyzes existing international and national regulation of ecocide. It also seeks to answer whether it is necessary to establish ecocide as an international crime which, in addition to the crime of genocide, crime against humanity, war crime and crime of aggression, will fall within jurisdiction of the International Criminal Court (ICC). Ecocide theme connects the environment and human rights. The use of dangerous and destructive weapons, extractive industry, livestock farming industry and deep sea exploration all lead to severe environmental destruction and human rights violations. Criminalization of ecocide and effective sanctioning of perpetrators is considered by some environmental activists as the only solution that will rescue Earth's ecosystem.

Key words: ecocide, environmental protection, environmental justice, environmental activism, international crime, International Criminal Court

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
1.1. Antropocentrizam	1
1.2. Ekocentrizam	2
1.3. Ekološka svijest	2
1.4. Pravo okoliša	3
1.5. Teorija o ekološkoj pravdi	4
1.6. Veza između okoliša i ljudskih prava	6
2. POJAM EKOCIDA	7
2.1. Povijesni pregled	7
2.2. Primjeri ekocida	10
2.2.1. Ekocid kao posljedica ratnog sukoba	11
2.2.2. Ekocid izvan konteksta ratnih sukoba	14
2.3. Neovisno stručno vijeće za pravnu definiciju ekocida	17
3. KRIMINALIZACIJA EKOCIDA	18
3.1. Povijesni pregled	18
3.2. Argumenti za proglašenje ekocida međunarodnim kaznenim djelom	22
3.3. Kritike i problemi proglašenja ekocida međunarodnim kaznenim djelom	23
3.4. Tzv. Međunarodni kazneni tribunal za Monsanto	25
4. ZAKLJUČAK	26
LITERATURA	28

1. UVOD

Čovjekov odnos prema prirodi i okolišu¹ koji se već dva stoljeća temelji na antropocentrizmu, doveo je do niza globalnih, regionalnih i lokalnih ekoloških problema i izazova. Isti su nastali kao posljedica demografskog rasta (u posljednjih sedamdeset godina globalna je populacija eksponencijalno rasla, što je rezultiralo sve većom potražnjom za zemljom i hranom), urbanizacije, agrarne revolucije, razvitka niza gospodarskih djelatnosti, prometa, turizma, rudarske i stočarske industrije, eksploatacije mora te uporabe opasnog i razornog oružja. Zadnjih nekoliko desetljeća došlo je do snažnog razvoja ekološke svijesti te se pojavljuju brojni aktivisti i znanstvenici koji vode kampanju da uništenje okoliša postane međunarodno kazneno djelo koje će biti obuhvaćeno stvarnom nadležnošću Međunarodnog kaznenog suda.

1.1. Antropocentrizam

Antropocentrizam (starogrčki: antropos – čovjek, ljudsko biće i kentron – centar) je nazor prema kojemu je čovjek temelj i središte zbiljnosti, koji cjelokupnom kozmosu daje vrijednost i smisao bilo kao vrhovna vrijednost ili tako da se sve u svijetu odnosi na njega. Začetci takva mišljenja javljaju se u antičkoj Grčkoj, u Protagorinu stavu prema kojemu je „čovjek mjera svih stvari, onih koje jesu da jesu, a onih koje nisu da nisu”. U novovjekovnoj filozofiji antropocentrizam se izražava u različitim mišljenjima, a vrhunac doživljava od Kantova „kopernikanskog” obrata prema kojem je čovjek kao spoznajni subjekt mjerilo spoznatoga. Svoju radikalnu varijantu doživljava u filozofiji Ludwiga Feuerbacha gdje je doveden do razine antropoteizma (obogotvorenja idealiziranog čovjeka).² Antropocentrizam tumači svijet u smislu ljudskih vrijednosti i iskustava te je duboko ugrađen u mnoge moderne ljudske kulture. Predstavlja važan koncept u području etike i filozofije okoliša, nastalih kao posljedica podizanja ekološke svijesti, koje ga smatraju osnovnim uzrokom problema nastalih ljudskim djelovanjem unutar ekosfere i dovode u pitanje pretpostavljenu moralnu superiornost čovjeka

¹ Termin okoliš vezan je uz čovjekovu okolinu te uključuje prirodnu dimenziju s jedne strane te socijalnu i kulturnu dimenziju s druge strane. Termin priroda uključuje obuhvatnost životnih procesa te odnos žive i nežive materije kroz biološke i ekološke procese. (Krznar, T., Čovjek i okoliš u socijalnom kontekstu, Prilog socijalno-ekološkom istraživanju, Ekonomska i ekohistorija 4, 2008., 135.str).

² Antropocentrizam, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3184>, pristupljeno 20 .4. 2022.

nad pripadnicima drugih vrsta na Zemlji.³ Sve dok se odnos prema okolišu temeljio isključivo na antropocentrizmu, razvoj ekološke svijesti bio je vrlo ograničen.

1.2. Ekocentrizam

Ekocentrizam (grčki: oikos – kuća i kentron – centar) je uvjerenje da ekosustavi, uključujući sve žive i nežive stvari, imaju svojstvenu vrijednost bez obzira na njihovu percepciju korisnosti ili važnosti za ljude. Treba ih čuvati zbog njih samih. Stoga ekocentrizam prepoznaje sustav vrijednosti usmjeren na prirodu. Prepoznaje i vrijednost biološke raznolikosti u odnosu na vrijednost pojedinih vrsta i suprotstavlja se antropocentrizmu koji navodi da ljudi imaju značajniju vrijednost od ostalih stvari. Ekocentrizam se temelji na uvjerenju da je, u usporedbi s nedvojbenom važnosti čovjeka, cijela ekosfera još značajnija jer je inkluzivnija, složenija, integriranija i kreativnija. Okoliš, kojeg antropocentrizam pogrešno percipira kao skup stvari koje su dizajnirane da služe potrebama čovječanstva, u najdubljem je smislu izvor i potpora čovječanstva. Prema ekocentričnom pogledu, ljudi su neodvojivi od anorganske/organske prirode koja ih obuhvaća. Ekocentrizam se, poput biocentrizma, suprotstavlja antropocentrizmu, koji navodi da ljudi imaju značajniju vrijednost od ostalih stvari. Međutim, za razliku od biocentrizma, ekocentrizam nastoji uključiti abiotske čimbenike u ekosustave.⁴

1.3. Ekološka svijest

Razvoj ekološke svijesti javlja se kao posljedica mnogobrojnih ekoloških problema koji kasnije prerastaju u ekološku krizu. Ekološka svijest, kao dio društvene svijesti, povijesna je i dinamična kategorija, određena povijesnim stanjem i stupnjem razvoja društva. Javlja se istodobno s industrijskim razvojem, s težnjom usklađivanja industrijskog razvoja s mogućnostima i kapacitetima okoliša te ukazuje na stanje i odnos društva prema okolišu.⁵ Važan indikator razvoja ekološke svijesti predstavljaju međunarodne konferencije i sporazumi. Zaštita okoliša predmet je brojnih međunarodnih sporazuma. Tako je na

³ Brennan, A., Norva Y. S., L., Environmental Ethics, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2021., dostupno na: <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/ethics-environmental/>, pristupljeno 20. 4. 2022.

⁴ Rowe, Stan J., Ecocentrism: The Chord that Harmonizes Humans and Earth, 1994., dostupno na <http://www.ecospherics.net/pages/RoweEcocentrism.html>, pristupljeno 20. 4. 2022.

⁵ Afrić, K., Ekološka svijest – pretpostavka rješavanja ekoloških problema, Ekonomski pregled, 2002., str. 578. – 594.

Konferenciji Ujedinjenih naroda (u daljnjem tekstu: UN) o okolišu, koja je održana 1992. godine u Rio de Janeiru, usvojen niz ključnih dokumenata: Agenda 21, Deklaracija o zaštiti okoliša, Konvencija o klimatskim promjenama, Konvencija o biološkoj raznolikosti te Globalni dogovor o šumama. Konferencija iz Rio de Janeira značajna je i po usvajanju paradigme „održivog razvoja“. Sukladno sadržaju Agende 21, koncepcija održivog razvoja temelji se na tri „stupa“: okolišu, ekonomiji i društvu. Stup okoliš ili zaštita ekosfere odnosi se na to da ekonomski razvoj ne bi smio uništiti prirodne resurse nužne za život – čistu vodu i zrak. Stup ekonomija ili stabilan gospodarski razvoj uključuje rast kvalitete življenja, visoku stopu zaposlenosti i stabiliziranje razine cijena, dok stup društvo ili pravedna raspodjela životnih šansi uključuje regionalnu i međugeneracijsku pravednost. Radi nadzora i pružanja pomoći pri provedbi ciljeva utvrđenih Agendom 21 i Deklaracijom o zaštiti okoliša, Opća skupština UN-a osnovala je u prosincu 1992. godine Komisiju za održivi razvoj. Ista je 2013. godine zamijenjena Visokim političkim forumom za održivi razvoj.⁶ Posljednjih nekoliko godina u političkim, znanstvenim i aktivističkim krugovima počeo se koristiti izraz „Green New Deal“ (prvi ga je naveo ekonomist Thomas L. Friedman 2007. godine u New York Timesu). Cilj „Green New Deal“ jest smanjenje emisija stakleničkih plinova kako bi se izbjegle teške posljedice klimatskih promjena uz istovremno nastojanje da se riješe društveni problemi poput ekonomske i rasne nejednakosti.⁷ Adresiranje ekonomskih i društvenih pitanja putem ekološkog aktivizma čest je slučaj kod današnjih ekoloških udruga i nevladinih organizacija, a osnivanje i aktivan rad istih dokaz su sve veće ekološke svijesti u društvu.

1.4. Pravo okoliša

Nacionalno i međunarodno pravo okoliša imaju ključnu ulogu u zaštiti okoliša. Za pravo okoliša (pravo zaštite okoliša, ekološko pravo, eng. environmental law, njem. Umweltrecht) u domaćoj i stranoj pravnoj literaturi ne postoji općeprihvaćena definicija. Pravo okoliša sadržajno je vrlo raznoliko i samo je djelomično regulirano međunarodnim deklaracijama, konvencijama i sporazumima. Problemi vezani uz okoliš većinom su regulirani nacionalnim zakonodavstvima, odnosno normama upravnog prava kao grane javnog prava. Međutim, broj međunarodnopravnih normi koje se tiču zaštite okoliša sve je veći. Najveći izazov kod

⁶ Službene mrežne stranice Visokog političkog foruma za održivi razvoj, dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org>, pristupljeno: 20. 4. 2022.

⁷ Friedman, L., What Is the Green New Deal? A Climate Proposal, Explained, dostupno na: <https://www.nytimes.com/2019/02/21/climate/green-new-deal-questions-answers.html>, pristupljeno 20. 4. 2022.

međunarodnih ugovora o zaštiti okoliša jest osiguranje njihove provedbe. Iako međunarodni ugovori nastoje nametnuti poštivanje putem mehanizama kao što su sankcije, takve mjere obično imaju ograničen učinak, djelomično zato što države stranke koje se pridržavaju ugovora možda neće htjeti ili biti u stanju nametnuti sankcije koje su predviđene ugovorom. Općenito, prijetnja sankcijama za većinu je država manje zabrinjavajuća od mogućnosti da kršenjem svojih međunarodnih obveza izgube svoj dobar ugled u međunarodnoj zajednici. Glavna načela prava okoliša⁸ su: načelo predostrožnosti, načelo prevencije, načelo „zagađivač plaća“, načelo integracije i načelo javnosti. Kod mnogih aktivnosti koje dovode do promjena u okolišu, nemoguće je točno odrediti kakve će učinke ta aktivnost imati na kvalitetu okoliša ili na zdravlje ljudi. Načelo predostrožnosti zahtijeva da je bolje nadzirati tu aktivnost sada, ako postoji osnovana sumnja da bi određena aktivnost mogla imati štetne posljedice po okoliš, nego čekati nepobitne znanstvene dokaze. Iako je velik broj normi koje sačinjavaju prava okoliša nastao kao odgovor na ekološke katastrofe, prevencija štete po okoliš jeftinija je, lakša i manje opasna od reakcije na štetu po okoliš koja se već dogodila. Načelo prevencije temeljno je načelo normi koje reguliraju proizvodnju, transport, obradu, skladištenje i zbrinjavanje opasnog otpada te normi koji reguliraju korištenje pesticida. Od ranih sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća načelo „zagađivač plaća“ dominantan je koncept u pravu okoliša. Svrha mnogih ekoloških propisa je prisiliti onečišćivače da snose stvarne troškove svog onečišćenja, iako je vrlo često takve troškove teško precizno izračunati. Teoretski, takve mjere potiču generatore onečišćenja na proizvodnju čišćih proizvoda ili korištenje čistijih tehnologija u proizvodnom procesu. Prema načelu integracije, zaštita okoliša zahtijeva posvećivanje dužne pažnje potencijalnim posljedicama svake odluke koja se tiče okoliša, dok načelo javnosti zahtijeva da svaka odluka koja se tiče ekoloških standarda, prirodnih resursa i aktivnosti štetnih za okoliš bude javno objavljena te da prethodno prođe kroz savjetovanje sa zainteresiranom javnošću.

1.5. Teorija o ekološkoj pravdi

Ekološka pravda pojavila se početkom osamdesetih godina dvadesetog stoljeća u Sjedinjenim Američkim državama (u daljnjem tekstu: SAD) kao koncept koji spaja ekonomske, ekološke i zdravstvene čimbenike. Ona označava pravedno postupanje prema svima i smisleno

⁸ Cheever, F., Campbell – Mohn, C., Principles of environmental law, dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/environmental-law/Principles-of-environmental-law>, pristupljeno 20. 4. 2022.

uključivanje svih bez obzira na rasu, boju kože, podrijetlo ili visinu plaće, a s obzirom na razvoj, provedbu zakona, propisa i politika zaštite okoliša. Taj cilj postići će se kad svaki čovjek bude uživao jednak stupanj zaštite od onečišćenja i jednaku mogućnost sudjelovanja u donošenju odluka koje se tiču zaštite okoliša i sredine u kojoj živi, uči i radi. Na pokret za ekološku pravdu snažno je utjecao američki pokret za građanska prava pod vodstvom dr. Martina Luthera Kinga iz šezdesetih godina dvadesetog stoljeća, dok se katalizatorom istog smatraju štrajk u Memphisu iz 1968. godine i afroamerički prosvjed protiv odlagališta polikloriranih bifenila (PCB) u okrugu Warren u saveznoj državi Sjevernoj Karolini iz 1982. godine. Nažalost, ekološka pravda do dana današnjeg nije globalno realizirana. Ključnu ulogu u ostvarenju koncepta ekološke pravde, točnije u stvaranju standarda i zakona koji promiču zdravlje pojedinca i okoliša u SAD-u ima Agencija za zaštitu okoliša (Environmental Protection Agency - EPA).⁹ Osnovana je u prosincu 1970. za vrijeme administracije predsjednika Richarda Nixona sa sjedištem u Washington D.C.-u. Od svog osnivanja nastoji zaštititi okoliš i poboljšati zdravlje ljudi proučavanjem uzroka onečišćenja i postavljanjem ograničenja pri uporabi onečišćujućih tvari. Regulira proizvodnju, preradu, distribuciju i uporabu kemikalija i drugih zagađivača. Također, zadužena je za određivanje maksimalno dopuštene količine kemikalija i drugih onečišćujuće tvari u hrani, stočnoj hrani i vodi. Osim izradom i provođenjem zakona koji se tiču okoliša, Agencija za zaštitu okoliša bavi se i edukacijom te davanjem smjernica o zaštiti okoliša, provođenjem istraživanja i razvoja, bespovratnim subvencioniranjem programa u školama i neprofitnim organizacijama i sl. Prema istraživanjima koje je provela 2016. i 2018. godine, rasno podrijetlo lokalnog stanovništva i dalje predstavlja ključni faktor pri odabiru lokacija za odlaganje opasnog otpada te su manjinske skupine u SAD-u i dalje značajno više izložene zagađenom okolišu unutar svojih zajednica, što u konačnici znači veću izloženost raznim bolestima i preuranjenu smrt. Rezultati istraživanja na federalnoj, državnoj i lokalnoj razini pokazuju da su nebijelci nerazmjerno više izloženi štetnim prirodnim i umjetnim mikroskopskim tvarima u zraku (para, smog, čađa, dim i sl.) od bijelaca. Afroamerikanci su oko 1,5, a Latinoamerikanci 1,2 puta više izloženi štetnim mikročesticama nego bijelci. Također, ljudi koje žive ispod granice siromaštva su oko 1,3 puta više izloženi mikročesticama od ljudi koji žive iznad granice

⁹ Službene mrežne stranice Agencije za zaštitu okoliša, dostupno na: <https://www.epa.gov/aboutepa>, pristupljeno 20. 4. 2022.

siromaštva.¹⁰ Koncept ekološke pravde razvio se upravo kao reakcija na ekološki rasizam koji ozbiljno narušava najosnovnija ljudskih prava – pravo na život, pravo na zdravlje, pravo na stanovanje i pravo na vodu.

1.6. Veza između okoliša i ljudskih prava

Posljednjih godina odnos između ljudskih prava i okoliša postao je predmet šire rasprave. Veza između njih temelji se na tvrdnji da je zdrav okoliš preduvjet za dostojanstven život i ostvarivanje osobnih težnji svakog pojedinog ljudskog bića. Primjerice, zdrav okoliš povezan je sa zaštitom od buke, onečišćenja zraka, vode i sl. Broj i opseg međunarodnih i domaćih pravnih akata, sudskih odluka i znanstvenih istraživanja o odnosu ljudskih prava i okoliša ubrzano raste. Mnoge države sada uključuju pravo na zdrav okoliš u svoje ustave. Ipak, mnoga pitanja o odnosu ljudskih prava i okoliša ostaju bez odgovora i zahtijevaju daljnje ispitivanje. Međunarodna zajednica sve je svjesnija i odlučnija da je siguran, čist, zdrav i održiv okoliš sastavni dio širokog spektra ljudskih prava, koji uključuje pravo na život, zdravlje, hranu, vodu i kanalizaciju te da je potrebno poduzeti ozbiljne korake u ostvarenju istog. Ured Visokog povjerenika za ljudska prava (OHCHR) kreirao je u ožujku 2012. godine tzv. mandat o ljudskim pravima i okolišu. Isti je produljen 2018. godine. Nositelj mandata, Posebni izvjestitelj za ljudska prava i okoliš, ima, između ostalog, obvezu: proučavati obveze u vezi s ljudskim pravima koje se odnose na osiguranje sigurnog, čistog, zdravog i održivog okoliša; identificirati, promicati i razmjenjivati iskustva o dobrim praksama koje se odnose na obveze u vezi s ljudskim pravima; promicati i izvještavati o ostvarivanju obveza u vezi s ljudskim pravima koje se odnose na osiguranje sigurnog, čistog, zdravog i održivog okoliša te objavljivati svoje nalaze; raditi na identificiranju izazova i prepreka za potpuno ostvarivanje obveza vezanih uz ljudskih prava koje se odnose na osiguranje sigurnog, čistog, zdravog i održivog okoliša, a u kontekstu održivog razvoja; sudjelovati na konferencijama i sastancima relevantnim za mandat; razvijati dijalog sa svim relevantnim dionicima kako bi se povećala svijest o potrebama poštivanja ljudskih prava koje se odnose na zdrav okoliša te posjećivati i pravovremeno odgovoriti na pozive država članica.¹¹

¹⁰ Newkirk, V., Trump's EPA Concludes Environmental Racism Is Real, dostupno na: <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2018/02/the-trump-administration-finds-that-environmental-racism-is-real/554315/>, pristupljeno 20. 4. 2022.

¹¹ Službene mrežne stranice Ureda Visokog povjerenika za ljudska prava, dostupno na: https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage, pristupljeno 20. 4. 2022.

2. POJAM EKOCIDA

Iako se u svakodnevnom govoru pojam ekocida zna koristiti, njegovo definiranje dugo nije bilo predmet ozbiljnijeg pravnog razmatranja. Prema neslužbenoj definiciji, ekocid je izraz koji u najširem smislu označava događaj ili proces koji rezultira naglom ili dramatičnom promjenom prirodne okoline na nekom području te je zajedno s njime vezano naglo izumiranje ili migracija tamošnje flore i faune. U užem i najčešće korištenom smislu pod time se podrazumijevaju procesi koji su posljedica ljudske aktivnosti, prije svega kroz katastrofalno zagađenje, pretjerano korištenje prirodnih resursa ili namjerno uništavanje tijekom rata ili etničkog čišćenja.¹² Pojam ekocida uvršten je u Cambridgeov rječnik tek 2018. godine te je definiran kao uništavanje prirodnog okoliša nekog područja ili prouzročenje velike štete na njemu.¹³ Velike promjene u pravnom pristupu definiciji ekocida napravila je organizacija Stop ekocidu (Stop Ecocide International)¹⁴ osnovana 2017. godine. Riječ je o neprofitnoj organizaciji koja predstavlja središnju i pokretačku snagu globalne inicijative za kriminalizaciju ekocida. Ista je dvije godine poslije osnovala svoju humanitarnu zakladu (Stop Ecocide Foundation) zaduženu za primanje i distribuiranje donacija, kao i za vođenje specijaliziranih projekata poput Neovisnog stručnog vijeća za pravnu definiciju ekocida (Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide).

2.1. Povijesni pregled

Povijest pokušaja definiranja ekocida prilično je duga. Međutim, ne postoji općeprihvaćena definicija. Koncept se pojavio sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća kao posljedica Vijetnamskog rata u kojem je američka vojska koristila kemijsko oružje. Pojam „ekocid“ prvi je put spomenut na Konferenciji o ratu i nacionalnoj odgovornosti koja se održala u Washingtonu 1970. godine. Na toj konferenciji američki biolog i profesor Arthur Galston pozvao je na međunarodni sporazum o zabrani ekocida uz opasku: „Nakon završetka Drugog svjetskog rata i kao rezultat Nürnburškog procesa, ispravno smo osudili namjerno uništenje cijelog jednog naroda i njegove kulture, nazivajući taj zločin protiv čovječnosti genocidom.

¹² Modrić, K., Ekocid postaje peti međunarodni zločin, a izvijećana je i njegova službena definicija, dostupno na: <https://green.hr/ekocid-postaje-peti-medunarodni-zlocin-a-izvijećana-je-i-njegova-sluzbena-definicija/>, pristupljeno 20. 4. 2022.

¹³ Cambridgeov rječnik - službene mrežne stranice, dostupno na: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ecocide>, pristupljeno 20. 4. 2022.

¹⁴ Službene mrežne stranice organizacije Stop ekocidu, dostupno na: <https://www.stopecocide.earth/stop-ecocide-international-ltd>, pristupljeno 20. 4. 2022.

Čini mi se da bi namjerno i trajno uništavanje okoliša u kojem jedan narod živi trebao biti smatran zločinom protiv čovječnosti, odnosno ekocidom.¹⁵ Nakon što je Galston skovao pojam „ekocid“ isti se počeo pojavljivati u knjigama o Vijetnamskom ratu. No autori tih knjiga percipirali su ekocid kao posljedicu rata, a ne kao djelo koje može biti počinjeno i za vrijeme mira. Profesor Pettigrew sa Sveučilišta Ohio ustvrdio je 1971. u svom članku „Ustavno pravo slobode od ekocida“ da Ustav SAD-a podrazumijeva pravo na slobodu od ekocida te da sudovi moraju djelovati kako bi zaštitili ovo pravo pojedinca od ekocidnih djela poduzeća ili vlade. On je ekocid definirao kao „značajno uništavanje sastavnog dijela pojedinog ekosustava ili općenitu nerazumnu degradaciju okoliša. U lipnju 1972. u Stockholmu održana je Konferencija UN-a o ljudskom okolišu. Radilo se o prvoj UN-ovoj konferenciji o međunarodnim ekološkim problemima. Švedski premijer Olof Palme u svom je uvodnom govoru Vijetnamski rat nazvao ekocidom zbog neselektivnog bombardiranja te prekomjerne uporabe buldožera i herbicida. Nakon toga, 1973. godine, Richard Falk, profesor međunarodnog prava na Sveučilištu Princeton izradio je i objavio nacrt konvencije o ekocidu u kojoj je pozvao međunarodnu zajednicu da prepozna „da je čovjek svjesno i nesvjesno nanio nepopravljivu štetu okolišu u doba rata i mira“. Njegov je nacrt na kraju bio predmet razmatranja Podkomisije UN-a za sprječavanje diskriminacije i zaštitu manjina, koja je razmatrala potencijalnu reviziju Konvencije o genocidu iz 1948. zbog kritika neučinkovitosti. Prema tom nacrtu, ekocid predstavlja bilo koja od sljedećih radnji ako je počinjena s namjerom da u cijelosti ili djelomično poremeti ili uništi ljudski ekosustav: a) uporaba oružja za masovno uništenje, bilo da je riječ o nuklearnom, biološkom, kemijskom ili drugom oružju, b) korištenje kemijskih herbicida za defolijaciju i krčenje prirodne šume u vojne svrhe, c) uporaba bombi i topništva u takvoj količini, gustoći ili veličini s ciljem narušavanja kvalitete tla ili povećanja mogućnost nastanka opasnih bolesti za ljude, životinje ili usjeve, d) korištenje opreme za buldožer s ciljem uništavanja velikih površina šuma ili obradivog zemljišta u vojne svrhe, e) uporaba tehnika namijenjenih povećanju ili smanjenju kiše ili modificiranja vremena kao oružje rata i f) prisilno uklanjanje ljudi ili životinja sa njihovih staništa s namjerom brže potrage za vojnim ili industrijskim ciljevima. Iako se u članku navodi kako ekocid može biti počinjen i za vrijeme rata i za vrijeme mira, sve nabrojane radnje odnose se na vojne operacije.¹⁶ Ideja o ekocidu ponovno se pojavila 1985. godine kada

¹⁵ Zierler, D., *The Invention of Ecocide: Agent Orange, Vietnam, and the Scientists Who Changed the Way We Think About the Environment*, 2011.

¹⁶ Falk, R., *Environmental Warfare and Ecocide: Facts, Appraisal and Proposals*, 9 *Belgian Rev. Int'l L.* 1, 1, 1973., str. 21 - 24

je posebni izvjestitelj Benjamin Whitaker izradio i objavio tzv. Whitakerovo izvješće.¹⁷ Svrha izvješća bila je analiza Konvencije o genocidu i dobivanje odgovora na pitanje treba li uključiti ekocid u nju. Iako je postojala podrška uključivanju, u konačnom je izvješću samo navedeno da bi trebalo i dalje analizirati mogućnost uključivanja ekocida u Konvenciju o genocidu. Godine 1996. kanadsko - australski odvjetnik Mark Gray objavio je svoj prijedlog za međunarodno kazneno djelo ekocida. Pokazao je da države, a vjerojatno i pojedinci i organizacije, uzrokujući ili dopuštajući štetu prirodnom okolišu u masovnim razmjerima, krše dužnost brige prema čovječanstvu općenito. Predložio je da se takva kršenja, ako su namjerna, nepromišljena ili nemarna, identificiraju kao ekocid ako za sobom povlače ozbiljnu i opsežnu ili trajnu ekološku štetu, međunarodne posljedice i otpad.¹⁸ Polly Higgins, škotska pravница, književnica i ekološka aktivistica, predložila je 2010. godine u svojoj knjizi „Iskorjenjivanje ekocida“ određivanje ekocida petim zločinom koji će biti obuhvaćen stvarnom nadležnošću Međunarodnog kaznenog suda. Isti je definirala kao: „veliku štetu, uništenje ili gubitak ekosustava na određenom području, bilo ljudskim djelovanjem ili drugim uzrocima, u tolikoj mjeri da je miran život stanovnika tog teritorija narušen ili će u budućnosti biti narušen.“¹⁹ Njena namjera bila je da ovakva definicija obuhvati uništenje prirode reda izlivanja nafte iz 2010. godine, za koje je odgovorna multinacionalna naftna kompanija BP, a smatra se najvećim do sada: 134 milijuna galona nafte iscurilo je u Meksički zaljev, ubivši veliku količinu riba i kornjača. Razlikovala je ekocid izazvan ljudskim djelovanjem i ekocid izvan konteksta ljudskog djelovanja. Ekocid izazvan ljudskim djelovanjem odnosi se na slučajeve u kojima ljudska djelovanja, kao što je opasna industrijska aktivnost, uzrokuje teško uništavanje okoliša. Ekocid izvan konteksta ljudskog djelovanja odnosi se na štetu izazvanu prirodnim događajima kao što su tsunami ili poplave. Obje vrste ekocida imaju vrlo snažan negativan utjecaj na svijet. Kritike njezine definicije ekocida odnosile su se na maksimalistički karakter iste. Tako Peter Stoett oštro kritizira definiciju i smatra kako Higgins želi „natjerati sud da procesuiru svakog tko položi cjevovod“ i da to „onemogućuje bilo kakvu ozbiljnu raspravu“. Stoett razlikuje minimalistički i maksimalistički pristup ekocidu. Minimalistički pristup odnosi se na vojna djelovanja, dok maksimalistički pristup obuhvaća svaku štetu prouzročenu

¹⁷ Whitaker, B., Whitaker Report (1985) E/CN.4/Sub.2/1985/6

¹⁸ Gray, Mark Allan, „The International Crime of Ecocide“ (1996.) 26 California Western International Law Journal 215; i „The International Crime of Ecocide“ (2003.) u International Crimes, The Library of Essays in International Law, ur. N Passas, Ashgate Publishing, Aldershot UK.

¹⁹ Watts, J., Polly Higgins, lawyer who fought for recognition of „ecocide“, dies aged 50, dostupno na: <https://www.theguardian.com/environment/2019/apr/22/polly-higgins-environmentalist-eradicating-ecocide-dies>, pristupljeno 20. 4. 2022.

okolišu koja je posljedica nemara, kao i štetu koja je posljedica zračnog prometa.²⁰ Svoj prijedlog definicije ekocida kao međunarodnog kaznenog djela dali su i pravni stručnjaci na području kaznenog prava - Sunčana Roksandić Vidlička i Marc Engelhart. Ekocid definiraju kao "svako protuzakonito i namjerno ponašanje koje ima značajan utjecaj na zrak, atmosferu, vodu, tlo ili zaštićenu faunu i floru i koje uzrokuje ili je vjerojatno da će prouzročiti široko rasprostranjenu, dugotrajnu ili ozbiljnu štetu prethodno spomenutim okolišnim medijima."²¹ Ova definicija, za razliku od one koje je predložilo Neovisno stručno vijeće za pravnu definiciju ekocida, a koja će biti obrađena u posebnom potpoglavlju, ne sadrži pojam „bezobzirnog djela“ čime se izbjegava mogućnost različite interpretacije tog pojma. Također, ekocid se naglašava kao kazneno djelo namjere. O definiciji kaznenog djela ekocida razmišljaju i pravni stručnjaci s Katedre za kazneno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta sv. Ćirila i Metoda u Skopju. Oblikovali su nacrt odredbe kojom bi se kriminalizirao ekocid na nacionalnoj razini: „Tko protivno propisima, u namjeri nanošenja štete okolišu, poduzme ili ne poduzme radnje koje će prouzročiti tešku ili raširenu ili dugotrajnu štetu okolišu, kaznit će se kaznom zatvora od najmanje 10 godina ili doživotnim zatvorom.“ Iz definicije je vidljivo da bi kazneno djelo ekocida moglo biti počinjeno činjenjem, ali i propuštanjem. Također, doživotnu kaznu zatvora za kazneno djelo ekocida predviđa i primjerice vijetnamsko kazneno zakonodavstvo.²²

2.2. Primjeri ekocida

Znanstvenici i ekološki aktivisti koji proučavaju ekocid vjeruju da počinitelji ne bi smjeli ostati nekažnjeni za zločine uništavanja prirode. Primjeri ovih zločina uključuju uporabu agresivnih herbicida, izlijevanje nafte, dubokomorsko iskopavanje, krčenje i uništavanje šuma te onečišćenje zemlje i vode. Isti se mogu počinuti za vrijeme rata, ali i u miru.

²⁰ Stoett P., *Ecocide as a Global Governance Issue: Between Transnational Environmental Crime and Environmental Justice*, Loyal Sustainability Research Centre, 1., 2014.

²¹ Roksandić Vidlička. S., Engelhart, M., *Beyond Classic Core Crimes: International Criminal Law for the Protection of Mankind - Economic and Environmental Crimes as International Crimes*, 2021 Global Community YILJ edition, Oxford University Press (forthcoming)

²² Practice Relating to Rule 45. Causing Serious Damage to the Natural Environment, dostupno na: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cou_vn_rule45, pristupljeno 27. 5. 2022.

2.2.1. Ekocid kao posljedica ratnog sukoba

Prvi pokušaji definiranja ekocida neodvojivo su povezani s Vijetnamskim ratom. Vijetnamski rat je oružani sukob koji je od 1964. – 1973. godine vodio SAD protiv južnovijetnamske Fronte nacionalnog oslobođenja (FNO, Vietkong) i Sjevernoga Vijetnama (DR Vijetnam), a koji nikada nije formalno proglašen. U širem smislu Vijetnamski rat obuhvaća konfliktno razdoblje između 1946. i 1975. godine, obilježeno borbom Sjevernoga Vijetnama protiv Francuske (1946. –1954.) i SAD-a (1964. – 1973.) te protiv Južnoga Vijetnama (1960. – 1975.). SAD je podupirao južnovijetnamski režim, unatoč njegovim nedemokratskim obilježjima, kako bi održao podjelu Vijetnama i spriječio njegovo ujedinjenje pod komunističkom vlasti predvođenom Ho-Ši-Minom. Južnovijetnamska gerila započela je djelovati početkom 1959. godine i ubrzo ju je predvodio prokomunistički FNO (osnovan 20. 12. 1960. uz pomoć DR Vijetnama). U Vijetnamskom ratu poginulo je više od milijun Vijetnamaca (najviše u Južnom Vijetnamu), oko 55 000 američkih vojnika i oko 5000 vojnika iz drugih država saveznica SAD-a.²³ Interes SAD-a za Vijetnam nakon Drugog svjetskog rata bio je duboko ukorijenjen u politici predsjednika Harryja Trumana koji je želio spriječiti širenje komunizma od strane Kine i Sovjetskog Saveza na području jugoistočne Azije. U rujnu 1945. vijetnamski vođa Ho-Ši-Min proglasio je formiranje Demokratske Republike Vijetnam u nadi da će pokazati savezničkim silama da ima vladu koja će zamijeniti francusku upravu. Ho je uputio nekoliko apela predsjedniku Trumanu za potporu SAD-a, čak je tvrdio da bi Vijetnam bio odlično mjesto za američke kapitaliste. Tijekom tog razdoblja, Ho je tvrdio da nije bio pod utjecajem sovjetskih komunista. Međutim, Trumanova administracija odbila je učiniti bilo što kako bi podržala Ho-Ši-Minovu revoluciju. Godine 1961. John F. Kennedy preuzeo je dužnost u Washingtonu i bio suočen s rastućom komunističkom prijetnjom diljem svijeta. Nakon kubanske krize 1962. godine, Kennedy je bio izuzetno oprezan kako se ne bi izravno sukobio sa Sovjetskim Savezom pa je koristio tajne akcije i provodio politiku koja se sastojala u pružanju političke, gospodarske i vojne potpore južnovijetnamskoj vlasti. Podrška je uključivala slanje 16 tisuća vojnih savjetnika, specijalnih snaga i osoblja Središnje obavještajne agencije u Vijetnam, kao i odobravanje uporabe napalma, „Agent Orangea“ i drugih defolijansa kao oružja za kemijsko ratovanje.²⁴ „Agent Orange“, jedan od taktičkih

²³ Vijetnamski rat, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64604>, pristupljeno 30. 4. 2022.

²⁴ Herring, G., America's Longest War, New York: McGraw-Hill, 2002.

herbicida iz takozvane Rainbow serije, jest kemikalija za defolijaciju²⁵ čiji je glavni sastojak dioksin. Kennedyjeva administracija prva je američka administracija koja je odlučila koristiti kemijsko oružje u Vijetnamu. Kemijska istraživanja i razvoj kemijskih spojeva koji reguliraju rast biljaka započeli su tridesetih godina dvadesetog stoljeća. Istraživanja su se provodila u poljoprivredne svrhe. Prošlo je otprilike petnaest godina prije nego što se utvrdilo da su ti isti kemijski spojevi učinkoviti za vojnu primjenu. Osobito moćan herbicid nazvan 2,4,5-T razvijen je u Fort Detricku u Marylandu od strane američke vojske tijekom Drugog svjetskog rata. Ubrzo je postao sastavni dio mnogih kemikalija korištenih u ratovima, a kasnije je bio i glavni sastojak u „Agent Orange“. Godine 1984. britanski časopis „New Scientist“ otkrio je kako je britanska vojska koristila navedeni herbicid kako bi spriječila zasjede tijekom rata protiv komunističkih terorista u Malaji. Isto je četiri godine ranije tvrdio i francuski mjesečnik „Le Monde diplomatique“.²⁶ Američka vojska smatrala je da će korištenje istog biti jednako uspješno u Vijetnamu zbog slične klime te je nastavila s daljnjim razvojem i testiranjem za uporabu u Vijetnamu. „Agent Orange“ dobio je ime po trakama u boji na spremnicima u kojima je bio pohranjen. Svi taktički herbicidi bili su označeni trakama u boji kako bi se olakšala identifikacija, odabir i transport. „Agent Orange“ raspršivan je kako bi defolirao dijelove obala rijeke Saigon do Južnog kineskog mora jer je bio iznimno učinkovit u uništavanju lišća. Njegova je uporaba rasla svake godine Vijetnamskog rata, dosegnuvši vrhunac 1969. godine kada je raspršeno 3,25 milijuna galona. Američka vojska još je 1952. godine obaviještena da „Agent Orange“ otrovan za ljude. Te je godine Monsanto Chemical Company obavijestio američku vojsku o svojim nalazima, što je potaknulo vojsku da započne vlastita ispitivanja toksičnosti. Godine 1963., dvije godine nakon što je Kennedy odobrio korištenje „Agent Orangea“ u Vijetnamu, vojska je izvijestila o povećanom riziku od kožnih oboljenja i respiratornih infekcija. Međutim, tvrdila je da su zdravstvene opasnosti od ovih kemijskih spojeva uvelike smanjene pravilnim rukovanjem od strane obučениh stručnjaka. U međuvremenu, 1966. godine došlo je do porasta broja prosvjeda znanstvene zajednice protiv uporabe kemijskog i biološkog oružja u Vijetnamu. Prosvjedi su se intenzivirali kada je Nixon preuzeo dužnost u siječnju 1969. godine i najavio svoju predanost okončanju rata. Nixonova

²⁵ Defolijacija označava primjenu kemijskih spojeva defolijanata koji uzrokuju prijevremeno opadanje lišća, bez oštećenja stabljika i plodova, radi lakše žetve. U vojne svrhe koristi se za izazivanje opadanja lišća u šumama i visokim ratarskim kulturama, čime se neprijatelj lišava prirodne maske za svoje ljude, oružja, vozila i objekte. Defolijanti se u obliku aerosola raspršuju iz zrakoplova. (Defolijacija, Hrvatska enciklopedija - mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14203>, pristupljeno 30. 4. 2022.)

²⁶ Soong, K., Who were the victims of Agent Orange in Malaya?, dostupno na: <https://www.malaysiakini.com/columns/561192>, pristupljeno 30. 4. 2022.

administracija nastavila je koristiti „Agent Orange“ do 1971. godine iako je pozvala na prestanak uporabe 1969. godine kada su izvješća otkrila njegove štetne učinke na američke trupe. Do 1972. godine Nixonova administracija smanjila je broj vojnika na terenu na polovicu brojke iz 1968. Krajem 1968. godine u Vijetnamu je bilo 540,000 američkih vojnika. Službeni sporazum o prekidu vatre potpisan je u Parizu početkom 1973. godine, a posljednje američke trupe napustile su Vijetnam do kraja navedene godine. Pri povlačenju, američka vojska bila je suočena s ogromnim problemom zbrinjavanja gotovo 2,25 milijuna galona „Agent Orangea“. Zalihe iz Vijetnama prevezene su u travnju 1972. godine na otok Johnston u Tihom oceanu, dok je preostala zaliha ostala u Gulfportu u saveznoj državi Mississippi. Vojsci je trebalo gotovo pet godina da utvrdi gdje i kako zbrinuti ovaj opasni. Godine 1977., nakon opsežnih studija Agencije za zaštitu okoliša, otrovni otpad utovaren je na ugovoreni brod i spaljen na udaljenom području u Tihom oceanu. Tek 1979. godine Agencija za zaštitu okoliša izdala je hitnu suspenziju koja je poništila sve registracije 2,4,5 T u SAD-u, što je značilo da je sva proizvodnja prestala.²⁷ SAD do danas tvrdi da postoji malo dokaza koji povezuju „Agent Orange“ s bolestima na koje ukazuje vijetnamska strana. S druge strane, vijetnamska strana tvrdi da je čak četiri milijuna Vijetnamaca bilo izloženo „Agent Orangeu“ te da još tri milijuna ima bolesti povezane s tim izlaganjem. Iako SAD odbija prihvatiti punu odgovornost za zdravstvene posljedice uporabe „Agent Orangea“, ipak pruža pogodnosti u Vijetnamu izloženim američkim ratnim veteranima. Američki veterani snažno su se borili za priznanje istih, a pružaju se od 1987. godine kao dio programa liječenja ratnih veterana. Američki ratni veterani sa sljedećim bolestima ispunjavaju uvjete za invalidninu i zdravstvenu njegu prema programu američke Uprave za veterane: periferna neuropatija, klorakna, kronična limfocitna leukemija, dijabetes (tip 2), Hodgkinova bolest, ishemijska bolest srca, ne-Hodgkinov limfom, Parkinsonova bolest, rak prostate, karcinomi dišnog sustava i sarkom mekog tkiva.²⁸ Godine 2008. vijetnamsko ministarstvo zdravstva sastavilo je popis sedamnaest bolesti i deformiteta za koje tvrdi da su povezani s izloženošću dioksinu. Popis bolesti Crvenog križa u Vijetnamu povezanih s „Agent Orangeom“ gotovo je identičan popisu Ministarstva za veteranska pitanja SAD-a.²⁹ Nakon dvadesetogodišnje pauze, tadašnji predsjednik SAD-a, Bill Clinton, najavio je službenu normalizaciju diplomatskih odnosa

²⁷ Stellman, J.M., Stellman, S.D., *The History, Use, Disposition and Environmental Fate of Agent Orange*. Environ Health Perspect, 2010.

²⁸ Službene mrežne stranice američkog Ministarstva za veteranska pitanja, dostupno na: <https://www.publichealth.va.gov/exposures/agentorange/conditions/>, pristupljeno 30. 4. 2022.

²⁹ Michael F. Martin, *Vietnamese Victims of Agent Orange and U.S.-Vietnam Relations*, Washington, DC Congressional Research Report RL34761, 2008.

između SAD-a i Socijalističke Republike Vijetnama 11. srpnja 1995. godine. Obje države unaprijedile su svoje urede za vezu otvorene tijekom siječnja iste godine na status veleposlanstva. Također, SAD je otvorio Generalni konzulat u Ho Chi Minh Cityju, a Socijalistička Republika Vijetnam u San Franciscu. SAD je ukinuo i svoj tridesetogodišnji trgovinski embargo u veljači 1994. godine. Od normalizacije odnosa, svaki je predsjednik SAD-a barem jednom posjetio Vijetnam, naglašavajući da je Vijetnam strateški partner SAD-a u Aziji unatoč političkim razlikama. Također, najnovija istraživanja javnog mnijenja pokazuju da vijetnamsko društvo ima prilično afirmativan odnos prema SAD-u.³⁰

2.2.2. Ekocid izvan konteksta ratnih sukoba

Tijekom rata u Vijetnamu opasni i štetni herbicidi korišteni su po naredbi dužnosnika oružanih snaga pod egzistencijalnom prijetnjom i pritiskom rata. Međutim, postoje i brojni primjeri ekoloških katastrofa koje su nastupile u vrijeme mira. Najvećom ekološkom katastrofom u povijesti SAD-a i svijeta općenito smatra se izljev nafte u Meksičkom zaljevu. Naftna platforma „Deepwater Horizon“, u vlasništvu multinacionalne naftne kompanije BP, bila je na glasu kao najsofisticiranija naftna platforma na svijetu, sve dok nafta s dubine od 1500 metara nije počela istjecati u more kao posljedica eksplozije. U noći 20. travnja prirodni plin pod pritiskom probio je zaštitnu betonsku jezgru koju je nedugo prije postavila multinacionalna kompanija Halliburton, inače lider u operacijama hidrauličkog frakturiranja, kako bi se bušotina zatvorila za kasniju eksploataciju. Kasnije se iz dokumenata koje je objavio WikiLeaks saznalo da se sličan incident dogodio na platformi u vlasništvu BP-a u Kaspijskom moru u rujnu 2008. godine.³¹ Jezgra je vjerojatno bila preslaba da izdrži pritisak jer je bila sastavljena od betonske mješavine koja je koristila plin dušik za ubrzanje stvrdnjavanja. Prirodni plin prošao je uzlaznom pločom do platforme i tamo se zapalio, ubivši 11 radnika i ozlijedivši njih 17. U početku je istjecanje nafte dijelom zaustavljeno pomoću kapsule s ventilom, no kapsula je omogućavala samo privremeno, a ne trajno zatvaranje bušotine. Kao trajno rješenje započeto je bušenje dvije nove bušotine radi smanjivanja tlaka s prve bušotine i sprječavanja ponovnog izlivanja nafte. Sanacija je trajala dugo zato što nije postojao razrađen način zatvaranja naftne bušotine koja se s dna mora pruža kroz Zemljinu

³⁰ Hutt, D., US, Vietnam ties have never been better, dostupno na: <https://asiatimes.com/2020/07/us-vietnam-ties-have-never-been-better/>, pristupljeno 30. 4. 2022.

³¹ Webb, T., WikiLeaks cables: BP suffered blowout on Azerbaijan gas platform, dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2010/dec/15/wikileaks-bp-azerbaijan-gulf-spill>, pristupljeno 30. 4. 2022.

koru skoro deset kilometara. Nakon zatvaranja bušotine krenulo se s intenzivnim čišćenjem morske površine i obale. Akciju čišćenja koordinirali su Obalna straža SAD-a i Agencija za zaštitu okoliša. Patrole za čišćenje konačno su završile s akcijom u Alabami, Floridi i Missisipiju u lipnju 2013., a u Louisiani u travnju 2014. godine. Gospodarska situacija u zaljevskim državama bila je zahtjevna jer je izlijevanje nafte utjecalo na mnoge industrije o kojima je ovisilo lokalno stanovništvo. Više od trećine površine Meksičkog zaljeva zatvoreno je za ribolov na vrhuncu izlijevanja zbog straha od kontaminacije. Uginulo je preko 100 tisuća ptica i kornjača, milijuni kamenica te između 2 i 5 milijuna riba.³² Također, turistički sektor pretrpio je ogromne gubitke. Procjenjuje se da je zbog toga bez posla ostalo između 8 i 12 tisuća ljudi. Sveučilište u Alabami je pak dokazalo da je oko 48 osoba koje su pomagale pri čišćenju kronično oboljelo nakon dodira s kemikalijama. Mnogi lokalni ribari oboljeli su od astme i ostalih bolesti dišnih putova. Mnogi pate i od psihičkih problema jer su morali napustiti svoj dosadašnji ribarski posao. Psihička oboljenja mnogi stručnjaci vide kao najveći problem nakon katastrofe „Deepwater Horizon“. Prema istraživanju Sveučilišta u Floridi, 20 posto stanovnika krajeva pogođenih naftnom katastrofom trajno je oboljelo od depresije. Glavni uzrok je briga zbog neizvjesne budućnosti koja se kod mnogih stanovnika pojavila nakon katastrofe.³³ Konačno izvješće Neovisne radne grupe Deepwater Horizon, objavljeno u ožujku 2011. godine, sugerira da je korijen problema bio BP-ov vlastiti „laissez-faire“ pristup sigurnosti. Prema tom izvješću, koje je sastavila međunarodna grupa od 64 iskusna stručnjaka i znanstvenika, katastrofa na „Deepwater Horizonu“ rezultat je niza duboko pogrešnih odluka, loše komunikacije i još lošijeg organizacijsko-upravljačkog procesa.³⁴ U studenom 2012. godine BP je postigao nagodbu s ministarstvom pravosuđa i priznao krivnju po 14 točaka optužnice, među kojima se 11 točaka odnosi na kazneno djelo ubojstva iz nehaja. Nagodba je sadržavala i novčane kazne u iznosu od više od 4,5 milijardi dolara, od čega bi gotovo 1,26 milijardi dolara išlo u diskrecijski fond koji nadzire ministarstvo pravosuđa, oko 2,4 milijarde dolara Nacionalnoj zakladi za ribu i divlje životinje i 350 milijuna dolara Nacionalnoj akademiji znanosti. BP je također pristao platiti više od pola milijarde dolara Komisiji za vrijednosne papire zbog obmanjivanja svojih dioničara o količini izlijevanja nafte. Nagodba je odobrena u siječnju 2013. godine. Naposljetku, BP-u je onemogućeno sklapanje novih

³² Deepwater Horizon's Impact on Wildlife, dostupno na: <https://www.nwf.org/oilspill>, pristupljeno 30. 4. 2022.

³³ Scliess, G., Deepwater Horizon: posljedice naftne katastrofe, dostupno na: <https://www.dw.com/hr/deepwater-horizon-posljedice-naftne-katastrofe/a-18393677>, pristupljeno 30. 4. 2022.

³⁴ Bryant, B., Deepwater Horizon and the Gulf oil spill - the key questions answered, dostupno na: <https://www.theguardian.com/environment/2011/apr/20/deepwater-horizon-key-questions-answered>, pristupljeno 30. 4. 2022.

ugovora s američkom vladom i saveznim agencijama zbog nedostatka poslovnog integriteta. Iako zabrana ne utječe na postojeće poslove, ona predstavlja veliko ograničenje u budućem poslovanju. Transocean (operater na platformi) i Halliburton također su se nagodili i pristali platiti novčane kazne u visini milijardu, odnosno 200 milijuna dolara.³⁵ U travnju 2012. godine Ministarstvo pravosuđa podnijelo je prvu kaznenu prijavu protiv Kurta Mixa, inženjera BP-a, zbog ometanja kaznenog postupka brisanjem poruka koje pokazuju da je BP znao da je brzina protoka tri puta veća od prvobitnih tvrdnji tvrtke.³⁶ Još troje zaposlenika BP-a optuženo je u studenom iste godine. Voditelji platforme Donald Vidrine i Robert Kaluza optuženi su za ubojstvo iz nehaja jer su bili nemarni prilikom nadzora ključnih sigurnosnih testova obavljenih na platformi prije eksplozije i nisu upozorili inženjere na kopnu o problemima u operacija bušenja. David Rainey, bivši potpredsjednik BP-a za istraživanja u Meksičkom zaljevu, optužen je za ometanje Kongresa iznošenjem lažnih informacija o brzini istjecanja nafte iz bušotine. Konačno, Anthony Badalamenti, menadžer Halliburtona, optužen je da je uputio dvojicu zaposlenika da izbrišu podatke vezane uz Halliburtonov posao cementiranja na naftnoj bušotini. Nijedna od optužbi protiv pojedinaca nije rezultirala zatvorskom kaznom.³⁷ BP je u siječnju 2018. godine objavio da će platiti dodatnih 1,7 milijardi dolara nakon oporezivanja zbog ekološke katastrofe u Meksičkom zaljevu. Ukupni troškovi najveće ekološke katastrofe u povijest SAD-a time se penju na oko 65 milijardi dolara.³⁸ Ekoloških katastrofa s tragičnim posljedicama bilo je i u Republici Hrvatskoj. Dana 23. veljače 2007. godine iz Karlovačke je pivovare ispuštena velika količina ugljikovog dioksida, što je imalo za posljedicu da je u usjeku potoka Grabica u Karlovcu bila smanjena količina kisika u zraku. Visoka koncentracija ugljikovog dioksida rezultirala je gubitkom svijesti osobe koja je uz potok šetala psa. Ista osoba prvotno je završila u komi, a tri godine kasnije i preminula zbog neuroloških oštećenja. Odgovorne osobe u Karlovačkoj pivovari osuđene su na ukupno 15 godina i 6 mjeseci zatvora jer su „propustile obaviti reviziju opasnosti pošto su izmijenile tehnologiju rada, odnosno premjestile stroj za ukapljivanje

³⁵ Pallardy, R., Deepwater Horizon oil spill, dostupno na: <https://www.britannica.com/event/Deepwater-Horizon-oil-spill/Legal-action>, pristupljeno 30. 4. 2022.

³⁶ Rudolf, J., Kurt Mix, BP Engineer, Faces First Oil Spill Charges, dostupno na: https://www.huffpost.com/entry/kurt-mix-bp-engineer-oil-spill_n_1449316, pristupljeno 30. 4. 2022.

³⁷ Halliburton manager gets 1 year probation in Gulf oil spill, dostupno na: <https://www.cbsnews.com/news/halliburton-manager-gets-1-year-probation-in-gulf-oil-spill/>, pristupljeno 30. 4. 2022.

³⁸ Bousso, R., BP Deepwater Horizon costs balloon to \$65 billion, dostupno na: <https://www.reuters.com/article/us-bp-deepwaterhorizon/bp-deepwater-horizon-costs-balloon-to-65-billion-idUSKBN1F50NL>, pristupljeno 30. 4. 2022.

ugljikova dioksida koji se stvara pri fermentaciji“. Presudu je 2012. godine potvrdio Vrhovni sud.³⁹

2.3. Neovisno stručno vijeće za pravnu definiciju ekocida

Do današnjeg dana nije uspostavljena međunarodno priznata definicija ekocida. Zbog toga je krajem 2020. godine zaklada „Stop ekocidu“ sazvala Neovisno stručno vijeće za pravnu definiciju ekocida. U Vijeće je uključeno dvanaest pravnika iz cijelog svijeta s iskustvom i stručnošću u kaznenom i klimatskom pravu te pravu okoliša. Povezala ih je želja da amandmanima na Rimski statut ekocid postane međunarodno kazneno djelo koje će biti obuhvaćeno stvarnom nadležnošću Međunarodnog kaznenog suda. U tom su cilju šest mjeseci pripremali praktičnu i učinkovitu definiciju međunarodnog kaznenog djela ekocida. Svoj doprinos Vijeću dali su i razni vanjski stručnjaci te zainteresirana javnost. Vijećem su predsjedali Philippe Sands i Dior Fall Sow. Između siječnja i lipnja 2021. godine Vijeće se sastalo na pet sjednica. Sjednice su se održavale u virtualnom obliku zbog epidemioloških mjera izazvanih pandemijom koronavirusa. Pojedini odbori imali su zadaću provoditi istraživanja i izraditi nacрте. Konsenzus o temeljnom tekstu definicije ekocida kao međunarodnog kaznenog djela postignut je u lipnju 2021. godine. Predloženi amandmani na Rimski statut odnose na dopunu preambule i članka 5. stavka 1. te izmjenu članka 8. Vijeće je predložilo dopunu preambule kako bi se naglasila zabrinutost za okoliš i ugroženost prirodnog i ljudskog sustava diljem svijeta. Svrha predložene dopune članka 5. jest uvrštavanje ekocida pod stvarnu nadležnost Međunarodnog kaznenog suda, zajedno sa zločinom genocida, zločinom protiv čovječnosti, ratnim zločinom i zločinom agresije. Naposljetku, predložena izmjena članka 8. sadržava temeljnu definiciju ekocida. Ekocid se predloženom izmjenom definira kao „nezakonito ili bezobzirno djelo počinjeno sa sviješću da postoji velika vjerojatnost da će tim djelom nastati teška i široko rasprostranjena ili dugoročna šteta po okoliš“. Pritom, „bezobzirno djelo“ označava djelo kod kojeg se zanemaruje šteta koja bi bila očito nerazmjerna očekivanoj društvene ili ekonomske koristi. „Teška šteta“ obuhvaća vrlo ozbiljne štetne promjene, poremećaje ili štetu bilo kojem elementu okoliša, uključujući teške utjecaje na ljudske živote ili prirodne, kulturne ili gospodarske resurse. „Široko rasprostranjena šteta“ je šteta koja se proteže izvan ograničenog zemljopisnog područja ili

³⁹ Jakelić, I., Ovo pokazuje da se sigurnost ljudi ne može nekažnjeno ugrožavati, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/ovo-pokazuje-da-se-sigurnost-ljudi-ne-moze-nekaznjeno-ugrozavati-433473>, pristupljeno 20. 5. 2022.

prelazi državne granice ili je pretrpljena od strane ekosustava, pojedinih vrsta ili velikog broja ljudskih bića. „Dugoročna šteta“ je šteta koja je nepovratna ili koja se ne može nadoknaditi prirodnim oporavkom u razumnom vremenskom razdoblju. Naposljetku, pojam „okoliš“ obuhvaća Zemlju, njezinu biosferu, kriosferu, litosferu, hidrosferu i atmosferu, kao i svemir.⁴⁰ Zanimljivo je da definicija ne uključuje primjere ekocida iz prošlosti. Time se nastojalo izbjeći politizaciju rada Vijeća, kao i omogućiti elastičnost definicije u slučaju pojave novih oblika uništavanja okoliša.⁴¹

3. KRIMINALIZACIJA EKOCIDA

Termin „ekocid“ ne predstavlja novi koncept u međunarodnom pravu. Isti se koristi još od sedamdesetih godina prošlog stoljeća, a bio je uključen i u rane nacрте Rimskog statuta. Podrška javnosti proglašenju ekocida (međunarodnim) kaznenim djelom može se tumačiti kao posljedica podizanja svijesti o ozbiljnosti klimatske krize te zagađenja okoliša i biološke raznolikosti s kojom se suočava planet Zemlja. Međutim, potrebno je razmotriti u kojoj bi mjeri kriminalizacija ekocida na međunarodnoj razini doprinijela ciljevima ekološke i klimatske pravde.

3.1. Povijesni pregled

Godine 1948. Opća skupština Ujedinjenih naroda prepoznala je potrebu za stalnim međunarodnim sudom koji bi se bavio procesuiranjem zločina kakvi su se procesuirali nakon Drugog svjetskog rata. Komisija za međunarodno pravo (ILC) izradila je dva nacрте statuta budućeg stalnog međunarodnog suda početkom pedesetih godina, ali je Opća skupština odgodila raspravljanje o nacrtu zbog sporova o definiciji zločina agresije. Bez obzira na to, Komisija je nastavila raditi na nacrtu statuta. Između 1984. i 1986. godine raspravljalo se o uključivanju u nacrt statuta odredbi koje se tiču štete počinjene okolišu te treba li uz akte počinjenja teške štete okolišu biti vezana namjera počinitelja. Neke su države prigovorile elementu zločinačke namjere smatrajući ga restriktivnim. Austrija uopće nije željela da namjera bude preduvjet kaznene odgovornosti jer počinitelji obično djeluju iz profita.

⁴⁰ Službene mrežne stranice zaklade „Stop ekocidu“, dostupno na: <https://www.stopecocide.earth/legal-definition>, pristupljeno 30. 4. 2022.

⁴¹ Surma, K., Talmazan, Y., Legal Experts Settle on Definition for „Ecocide“, dostupno na: <https://undark.org/2021/06/22/ecocide-2/>, pristupljeno 19. 5. 2022.

Komisija je 1991. godine izradila nacrt kodeksa o zločinima protiv mira i sigurnosti čovječanstva. Kodeks se smatra pretečom Rimskog statuta. Prvotni nacrt kodeksa sadržavao je 12 kaznenih djela, uključujući kazneno djelo nanošenja štete okolišu. U članku 26. nacrtu stajalo je: "Pojedinaac koji namjerno prouzroči ili naredi nanošenje široko rasprostranjene, dugotrajne i teške štete okolišu, bit će osuđen na kaznu." Međutim, do trenutka kada je Opća skupština glasala o konačnom tekstu kodeksa 1996. godine, članak 26. potpuno je nestao iz kodeksa. Umjesto odlučivanja o elementu namjere za kaznena djela protiv okoliša, Komisija je odlučila ukloniti članak 26. u cijelosti iz nacrtu kodeksa.⁴² U konačnoj verziji kodeksa šteta počinjena okolišu spomenuta je jedino u kontekstu ratnih zločina. Članak 8(b)(iv) Rimskog statuta predstavlja jedinu odredbu međunarodnog kaznenog prava koja počinitelja smatra odgovornim za štetu prouzročenu okolišu. Članak 8(b)(iv) kao ratni zločin uključuje „namjerno pokretanje napada znajući da će takav napad prouzročiti kolateralne gubitke života ili ozljede civila ili štetu na civilnim objektima ili široko rasprostranjenu, dugotrajnu i tešku štetu na prirodno okruženje koje bi bilo očito nerazmjerno očekivanoj izravnoj i konkretnoj vojnoj prednosti.”⁴³ Christian Tomuschat, član Komisije od 1985. do 1996. godine i radne skupine za pitanje namjernog nanošenja štete okolišu, objavio je 1996. godine članak o procesu izrade nacrtu kodeksa. U članku je naveo kako se ne može oteti dojmu da je nuklearno oružje odigralo ključnu ulogu u uklanjanju članka 26. iz konačnog teksta kodeksa.⁴⁴ Iako je članak 26. "nestao" iz konačnog teksta kodeksa, neke su države prenijele njegove odredbe u svoje kazneno zakonodavstvo, dok je deset država (Vijetnam, Uzbekistan, Tadžikistan, Rusija, Moldavija, Kirgistan, Kazahstan, Bjelorusija, Ukrajina i Gruzija) kriminaliziralo ekocid kao zločin izvan konteksta rata. Vijetnam je, poučen iskustvom Vijetnamskog rata, bio prva država koja je uključila kazneno djelo ekocida u svoje domaće zakonodavstvo. Odredba o ekocidu obuhvaćena je Poglavljem 5 (Zločini podrivanja mira, protiv čovječnosti i ratni zločini). Članak 342. vijetnamskog Kaznenog zakonika određuje da „oni koji u vrijeme mira ili rata počine djela masovnog uništavanja stanovništva na nekom području, uništavanja izvora egzistencije stanovništva, potkopavanja kulturnog i duhovnog života, narušavanja temelja društva kao i druga djela genocida ili djela ekocida ili uništavanja prirodnog okoliša, kaznit će se kaznom zatvora od 10 do 20 godina, doživotnom kaznom

⁴² Greene, A., Campaign to Make Ecocide an International Crime: Quixotic Quest or Moral Imperative?, Fordham Environmental Law Review, 2019.

⁴³ Rimski statut Međunarodnog kaznenog suda, članak 8(b)(iv), 1998.

⁴⁴ Tomuschat, C., Crimes Against the Environment, Environmental policy and law, 26/6, 1996.

zatvora ili smrtnom kaznom.“⁴⁵ Iduća država koja je uključila ekocid u svoje kazneno zakonodavstvo bila je Rusija. Uslijedile su Armenija, Bjelorusija, Moldavija, Ukrajina, Gruzija, Kazahstan, Kirgistan i Tadžikistan. Primjerice, Kirgistan definira kazneno djelo ekocida u čl. 374. svog Kaznenog zakonika kao „masovno uništavanje životinjskog ili biljnog svijeta, kontaminaciju zraka ili vodnih resursa ili počinjenje drugih radnji koje mogu prouzročiti ekološku katastrofu.“ Zapriječena kazna zatvora iznosi 12 do 20 godina.⁴⁶ Ekocid je kriminalizirala i srednjoamerička država Gvatemala. Povod za kriminalizaciju ekocida i formiranje suda specijaliziranog za kaznena djela protiv okoliša zbio se u ljeto 2015. godine kada je došlo do velikog izlivanja otrovnog palminog ulja u rijeku Passion - dugu, vijugavu rijeku koja teče kroz tropske nizine regije Petén u sjevernoj Gvatemali. Više od tjedan dana, površina rijeke bila je prekrivena mrtvom ribom, uništavajući zdravlje i hranu zajednica Maya koje žive uz nju.⁴⁷ Kriminalizacija ekocida na međunarodnoj razini zahtijeva da jedna država stranka Rimskog statuta ili više njih predlože uključivanje ekocida u članak 5. Rimskog statuta. Postojeći međunarodni ugovori, deklaracije i protokoli ne nameću univerzalni zahtjev za odgovornošću država ili kompanija za ozbiljnu štetu nanесenu okolišu. Kao odgovor na to, Polly Higgins je u travnju 2010. godine podnijela Komisiji za međunarodno pravo nacrt koji ide za tim da ekocid postane peto međunarodno kazneno djelo obuhvaćeno stvarnom nadležnošću Međunarodnog kaznenog suda. Higgins smatra da postojeće pravne norme daju prioritet zagađivačima okoliša nad ljudima i planetom te da u mnogim situacijama nacionalna pravosuđa nisu u mogućnosti rješavati slučajeve s prekograničnim elementom bez međunarodne potpore.⁴⁸ Ured Tužitelja Međunarodnog kaznenog suda objavio je 2016. godine da će posebnu pažnju posvetiti procesuiranju kaznenih djela koja su rezultirala uništavanjem okoliša, nezakonitom eksploatacijom prirodnih resursa ili nezakonitim oduzimanjem zemlje. Dana 15. rujna 2016. godine Ured Tužitelja objavio je Strateški dokument⁴⁹ kojim se utvrđuju prioriteti pri izboru predmeta koje bi Tužitelj istražio i iznio pred Sud. Riječ je o jedinom dokumentu o izboru predmeta koji je Ured Tužitelja izradio i jednim od samo pet dokumenata koje je Ured Tužitelja objavio, a koji se odnosi na pristup

⁴⁵ Kazneni zakonik Vijetnama, poglavlje 5, članak 342., 1990.

⁴⁶ Kazneni zakon Kirgistana, poglavlje 34, članak 374., 1997.

⁴⁷ Nikolau, L., Palm oil production tied to revolutionary ruling of „ecocide“ in Guatemala, dostupno na: <https://www.humanosphere.org/environment/2016/01/palm-oil-production-tied-to-revolutionary-ruling-of-ecocide-in-guatemala/>, pristupljeno 30. 4. 2022.

⁴⁸ Higgins, P., Short, D., South, N., Protecting the planet after Rio – the need for a crime of ecocide, Centre for Crime and Justice Studies, 5, 2012.

⁴⁹ Strateški dokument Ureda Tužitelja Međunarodnog kaznenog suda, dostupno na: https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/20160915_OTP_Policy_Case-Selection_Eng.pdf, pristupljeno 30. 4. 2022.

rješavanju predmeta. Poglavlje 5 Strateškog dokumenta daje pregled Tužiteljevih kriterija za postupanje. Tužitelj može uzeti u obzir štetu po okoliš prilikom ocjenjivanja težine kaznenog djela, a kaznena djela koja su počinjena ili rezultiraju uništavanjem okoliša smatrat će se težim. Tužitelj može uzeti u obzir tri različite vrste utjecaja na okoliš: uništavanje okoliša, nezakonitu eksploataciju prirodnih resursa i nezakonito oduzimanje zemljišta. Sve ove vrste utjecaja na okoliš smatraju se „ekocidom“ prema većini definicija tog pojma. Međutim, stvarna nadležnost Suda proteže se samo na genocid, zločin protiv čovječnosti, ratni zločin i agresiju. Da bi Tužitelj mogao procijeniti težinu kaznenog djela, isto prvo mora potpasti pod četiri kaznena djela koja su obuhvaćena stvarnom nadležnošću Suda. Države koje iskazuju najveći interes za kriminalizacijom ekocida na međunarodnoj razini su klimatskim promjenama ugrožene države (najčešće otočne) s jakim turističkim sektorom i slabo razvijenom industrijom. Tako je 3. prosinca 2019. godine u Hagu, na godišnjoj skupštini država stranaka Rimskog statuta, predstavnik pacifičke otočne države Vanuatu dao hrabru izjavu - da bi Opća skupština trebala ozbiljno razmotriti proširenje nadležnosti Međunarodnog kaznenog suda i na kazneno djelo ekocida.⁵⁰ Ova je izjava značajna zato što je prvi put nakon 1972. godine predstavnik neke države na ovako značajnom forumu pozvao na proglašenje ekocida međunarodnim kaznenim djelom. Kriminalizaciju ekocida na međunarodnoj razini zatražio je i predstavnik Republike Maldivi. Napominjući da su klimatske promjene najveća prijetnja Maldivima i čovječanstvu u cjelini, predstavnik Maldiva naveo je kako „ne vidi ozbiljne napore od strane velikih država se spasi čovječanstvo od nadolazeće katastrofe izazvane klimatskim promjenama“ i da „države na prvoj crti klimatskih promjena nemaju vremenski luksuz za dugotrajne pregovore o još jednom međunarodnom instrumentu za suprotstavljanje kaznenim djelima protiv okoliša.“⁵¹ Prva rezolucija neke europske države u korist kriminalizacije ekocida na međunarodnoj razini bila je Rezolucija belgijskog parlamenta koja je usvojena 2. prosinca 2021. godine velikom većinom glasova. Predložile su je „zelene“ političke opcije s ciljem priznavanja kaznenog djela ekocida u belgijskom i međunarodnom kaznenom pravu. U Rezoluciji je između ostalog naglašeno i kako trenutno međunarodno kazneno pravo ne dopušta kazneni progon fizičkih ili pravnih osoba za najteža

⁵⁰ Kaminski, I., Vulnerable Nations Call for Ecocide to Be Recognized As an International Crime, dostupno na: <https://www.climatedocket.com/2019/12/06/ecocide-international-criminal-court-vanuatu/>, pristupljeno 30. 4. 2022.

⁵¹ Mohamed, S., Maldives calls for ICC to criminalise ecocide, dostupno na: <https://edition.mv/news/13829>, pristupljeno 30. 4. 2022.

mirnodopska kaznena djela protiv okoliša.⁵² Istom se od belgijske vlade traži: razmatranje može li se, u skladu s mišljenjem stručnjaka, zločin ekocida uključiti u belgijsko kazneno pravo te izvješćivanje belgijskog parlamenta o tome; potpora inicijativi Vanuatua i Maldiva za izmjenom Rimskog statuta kako bi zločin ekocida postao kazneno djelo obuhvaćeno stvarnom nadležnošću Međunarodnog kaznenog suda; pokretanje diplomatske inicijative i udruživanje s drugim državama s ciljem kriminalizacije ekocida na međunarodnoj razini te preuzimanje inicijative pripreme i izrade nove međunarodne konvencije o suzbijanju kaznenog djela ekocida. U Rezoluciji se predlaže da Belgija preuzme definiciju kaznenog djela ekocida koju je 2021. godine sastavilo Neovisno stručno vijeće za pravnu definiciju ekocida.⁵³ Nekoliko mjeseci ranije, 22. kolovoza, Francuski parlament (Parlement français) usvojio je Zakon o klimi i otpornosti kojim je uveden pojam ekocida u francusko kazneno pravo. U članku 231. stavku 2. istoga zapriječena je novčana kazna do 4,5 milijuna eura i kazna zatvora do 10 godina za one koji počine prijestupe koji dovode do teške i trajne štete zdravlju, flori, fauni ili kvaliteti zraka, tla ili vode. Pojam ekocida spominje se i u članku 296. koji obvezuje vladu da u roku od godine dana izvijesti parlament o koracima koji su poduzeti s ciljem proglašenja ekocida djelom koje može biti procesuirano pred međunarodnim kaznenim sudovima. Pojedine nevladine organizacije nazvale su ove zakonske odredbe neambicioznima, nezadovoljne činjenicom da se ekocid tretira kao prijestup, a ne kao kazneno djelo.⁵⁴

3.2. Argumenti za proglašenje ekocida međunarodnim kaznenim djelom

Međunarodni kazneni sud igra važnu ulogu u promicanju mira i globalne pravde. Trenutno je njegova stvarna nadležnost ograničena na genocid, zločin protiv čovječnosti, ratni zločin i zločin agresije. Kako bi se ukazalo na ozbiljnost šteta prouzročenih okolišu koje predstavljaju ekocid te kako bi se proširila odgovornost i prevencija na međunarodnoj razini, Rimski bi se statut trebao izmijeniti s ciljem proširenja stvarne nadležnosti Suda na kazneno djelo ekocida. Najočitija korist od ekocida kao međunarodnog kaznenog djela jest proširenje međunarodne

⁵² Roksandić Vidlička, S., I Hrvatska mora kažnjavati ekocid kao teško kazneno djelo, dostupno na: <https://www.autograf.hr/i-hrvatska-mora-kaznjavati-ekocid-kao-tesko-kazneno-djelo/>, pristupljeno 30. 4. 2022.

⁵³ Belgium First EU Nation to Demand Ecocide Become a Crime, Chile's Adds Ecocide to New Constitution, dostupno na: <https://theclimate.org/belgium-first-eu-nation-to-demand-ecocide-become-a-crime-chiles-adds-ecocide-to-new-constitution-time-of-the-6th-sun-stop-ecocide-earth/>, pristupljeno 30. 4. 2022.

⁵⁴ Vitas, Z., Macron zabranio letove unutar države, velike kazne za ekocid, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/macron-zabranio-letove-unutar-drzave-velike-kazne-za-ekocid-1509879>, pristupljeno 30. 4. 2022.

odgovornosti za štetu prouzročenu okolišu. Proširila bi se mogućnost kaznenog progona izvan konteksta rata i teoretski omogućilo da pojedinci budu procesuirani za štete kao što su šteta u oceanu zbog izlivanja nafte, devastacija šuma, onečišćenje zemlje i zraka i sl. Sud je po personalnom kriteriju nadležan za sve državljane država članica, bez obzira na to gdje je kazneno djelo počinjeno. To znači da bi se pojedinci iz vrha korporacija, financijskih institucija ili vlada mogli suočiti s optužbama, a ne organizacije ili države. Postupci pred Sudom također bi otvorili mogućnost za odštetu žrtvama ekocida. Nakon uspješnog kaznenog progona, žrtve bi teoretski mogle dobiti pristup naknadi za gubitak prirodnih resursa. Trenutno se odštete ne mogu dodijeliti neljudskim živim bićima poput životinja kao niti samoj prirodi, već samo ljudima i njihovim organizacijama. Mogućnost dodjele odštete mogla bi žrtvama ekocida pružiti priliku da obnove ono što su izgubili, kao i potencijalno pomoći u sprječavanju budućeg uništavanja okoliša. Primjerice, Sud bi mogao dodijeliti sredstva žrtvama ekocida za projekte obnove okoliša. Ti bi projekti mogli obuhvaćati poslove poput pošumljavanja ili ponovne uspostave bioraznolikosti koji su ključni za zajednice koje su se ranije oslanjale na ekosustav koji je pretrpio štetu.⁵⁵ Akademik Peter Sharp nada se da je međunarodna zajednica naučila lekciju iz povijesti kad je bilo potrebno „nekoliko genocidnih ratova, tri ad hoc suda i milijuni nevinih žrtava“ kako bi se slomio otpor formiranju stalnog međunarodnog kaznenog suda.⁵⁶ Međunarodni kazneni sud, kao već uspostavljeni stalni sud, ima snažnu preventivnu ulogu i svojim mehanizmima može doprinijeti sprječavanju ekoloških katastrofa s razornim posljedicama po čovječanstvo i ekosustav.

3.3. Kritike i problemi proglašenja ekocida međunarodnim kaznenim djelom

Kampanja za kriminalizaciju ekocida na međunarodnoj razini uzela je maha posljednjih nekoliko godina. Međutim, put do ostvarenja tog cilja je dug, kompliciran i pun prepreka. U skladu s člankom 121. Rimskog statuta, izmjenu mora predložiti država stranka. Svaki takav prijedlog mora biti odobren za pregovore većinom glasova, a predložena izmjena potom prolazi kroz potencijalno nekoliko rundi pregovora prije nego što bude vraćena državama strankama na glasanje. Da bi izmjena "prošla" najmanje dvije trećine država stranaka mora glasati za istu. Međutim, svaki izmjena članka 5., 6., 7. ili 8. Statuta stupa na snagu samo za

⁵⁵ Killean, R., The Benefits, Challenges, and Limitations of Criminalizing Ecocide, dostupno na: <https://theglobalobservatory.org/2022/03/the-benefits-challenges-and-limitations-of-criminalizing-ecocide/>, pristupljeno 30. 4. 2022.

⁵⁶ Sharp, P., Prospects for Environmental Liability in the International Criminal Court, Virginia Environmental Law Journal, 217., 1999.

države stranke koje su ratificirale izmjenu. Država stranka koja ratificira izmjenu članka 5., 6., 7. ili 8. podliježe toj izmjeni godinu dana nakon ratifikacije, bez obzira na to koliko je drugih država stranaka također ratificiralo istu. U svojih 20 godina, Sud je obradio 30 predmeta. Većinom se radilo o predmetima posebno ekstremnog i akutnog nasilja, a ne o predmetima strukturnog nasilja gdje se šteta sporo materijalizira. Budući da se šteta po okoliš sporo materijalizira i dovodi do niza izazova oko dokazivanja uzročnosti i odgovornosti, prikupljanja dokaza i pronalaženja relevantnih stručnjaka, moguće je da bi Sud dao prioritet drugim oblicima nasilja čak i jednom kada kazneno djelo ekocida bude obuhvaćeno njegovom stvarnom nadležnošću. Zagovaratelji ekocida kao međunarodnog kaznenog djela tvrde da bi ekocid trebao biti kazneno djelo stroge (objektivne) odgovornosti. Međutim, koncept stroge (objektivne) odgovornosti, prema kojoj štetnik odgovora za štetu bez obzira na svoju krivnju, nije pravilo, već iznimka u kaznenom pravu. Mnogi primjeri ekocida, poput černobilske nuklearne katastrofe ili izlivanja nafte u Meksičkom zaljevu, rezultat su industrijskih nesreća u kojima odgovorne osobe nisu imale namjeru počinuti štetu okolišu. BP nije imao namjeru velikim izlivanjem nafte stvoriti ekološku katastrofu. Stoga, čak i ako ekocid postane međunarodno kazneno djelo pod nadležnošću Suda, bio bi ograničen postojećim zahtjevima namjere Statuta, a to bi moglo dovesti do izostanka kaznenog progona za mnoge ekološke katastrofe. Po personalnom kriteriju, Sud je nadležan za sve državljane država stranaka, bez obzira na to gdje je kazneno djelo počinjeno. Četiri države koje najviše doprinose zagađenju okoliša ili nisu potpisale (Kina i Indija) ili nisu ratificirale Statut (SAD i Rusija).⁵⁷ Bez nadležnosti nad državljanima najvećih zagađivača, utjecaj potencijalne odredbe Statuta o ekocidu bio bi vrlo ograničen. Ograničenje predstavlja i činjenica da se procesuirati mogu samo fizičke osobe. Naime, Sud nije ovlašten pokretati postupke protiv država i korporacija.⁵⁸ Naposljetku, možda i najveću prepreku proglašenju ekocida međunarodnim kaznenim djelom predstavlja činjenica da promjene u međunarodnoj zajednici idu prilično sporo. Za donošenje Rimskog statuta bilo je potrebno otprilike 50 godina, bez obzira što je isti ograničen na kaznena djela koja su već otprije poznata u međunarodnom pravu. Međunarodni ugovori uključuju države s različitim povijesnim iskustvom, pogledom na budućnost te političkim i pravnim uređenjem. Sve to otežava postizanje međunarodnog konsenzusa. Zločin agresije bio je uključen u izvorni nacrt kodeksa zločina protiv mira i sigurnosti čovječanstva,

⁵⁷ Which countries are the world's biggest carbon polluters?, dostupno na: <https://climatetrade.com/which-countries-are-the-worlds-biggest-carbon-polluters/>, pristupljeno 30. 4. 2022.

⁵⁸ Curcio Lamas, A., *Ecocide: addressing the large – scale impairment of the environment and human rights*, 2017., str. 64.

kao i u Rimski statut, ali do sporazuma o definiciji nije došlo sve do 2010. godine. Odredba Statuta kojom se definira zločin agresije stupila je na snagu 17. srpnja 2018. godine. Dakle, 20 godina nakon usvajanja Statuta.⁵⁹

3.4. Tzv. Međunarodni tribunal za Monsanto

Kompanija Monsanto, prije nego što je 2018. godine nakon preuzimanja integrirana u njemački koncern Bayer, bila je agrokemijski i biotehnološki lider te simbol industrijske poljoprivrede sa sjedištem u Creve Coeuru u saveznoj državi Missouri. Najpoznatiji Monsantoov proizvod bio je Roundup, herbicid na bazi glifosata, razvijen sedamdesetih godina 20. stoljeća. Utjecaj na zdravlje, točnije kancerogenost istog bio je razlog tisuća tužbi protiv kompanije.⁶⁰ Kritičari Monsanto tvrdili su da agroindustrijski model kompanije doprinosi jednoj trećini globalnih emisija stakleničkih plinova i dovodi do iscrpljivanja tla i vodnih resursa, izumiranja vrsta i smanjenja biološke raznolikosti te raseljavanja milijuna malih poljoprivrednika diljem svijeta. Također, tvrdili su da je Monsanto lobiranjem, korupcijom, financiranjem lažnih znanstvenih studija i manipulacijom tiskom prikrivao štetu koju su njegovi proizvodi prouzročili ljudima i okolišu. Tzv. Međunarodni tribunal za Monsanto⁶¹ osnovan je upravo kako bi ocijenio ove optužbe. Tribunal se oslanjao na Vodeće smjernice o poslovnom sektoru i ljudskim pravima UN-a, a kaznenu je odgovornost Monsanto procjenjivao na temelju odredbi Rimskog statuta. Na saslušanju, koje se održavalo od 12. do 16. listopada 2016. godine, pred međunarodne je suce istupilo 30 svjedoka i žrtava. Stručni svjedoci, uključujući bivšeg posebnog izvijestitelja UN-a o pravu na hranu Oliviera De Schuttera, iznosili su dokaze, zajedno s argentinskim liječnicima, meksičkim pčelarima, toksikolozima i znanstvenicima iz 15 zemalja. Kompanija Monsanto odbila je sudjelovati u ovom simuliranom suđenju koje je nastojalo odgovoriti na 6 pitanja: je li kompanija Monsanto svojim djelovanjem prekršila pravo na siguran, čist, zdrav i održiv okoliš; je li kompanija Monsanto svojim djelovanjem prekršila pravo na hranu; je li kompanija Monsanto svojim djelovanjem prekršila pravo na najviši mogući standard zdravlja; je li kompanija

⁵⁹ The Crime of Aggression, dostupno na: <https://www.coalitionfortheicc.org/explore/icc-crimes/crime-aggression>, pristupljeno 30. 4. 2022.

⁶⁰ Yan, H., Bayer settles lawsuits from cancer patients over Roundup weed killer in \$10 billion agreement, dostupno na: <https://edition.cnn.com/2020/06/24/health/bayer-monsanto-roundup-settlement/index.html>, pristupljeno 30. 4. 2022.

⁶¹ Službene mrežne stranice Međunarodnog tribunala za Monsanto, dostupno na: <https://monsanto-tribunal.org/>, pristupljeno 30. 4. 2022.

Monsanto svojim djelovanjem prekršila slobodu znanstvenog istraživanja te slobodu mišljenja i izražavanja istoga; je li kompanija Monsanto sudionik ratnog zločina zbog isporuke materijala američkoj vojsci u Vijetnamu 1962. godine te mogu li se prošle ili sadašnje aktivnosti kompanije Monsanto okarakterizirati kao ekocid. Peteročlano sudsko vijeće donijelo je pravno mišljenje 18. travnja 2017. godine na temelju dokaza i iskaza svjedoka. Utvrdilo je da je Monsanto prekršio ljudska prava na hranu, zdravlje, zdrav okoliš te slobodu znanstvenog istraživanja. Također, zaključilo je da bi ekocid trebao postati kazneno djelo regulirano na međunarodnoj razini te da deregulacija trgovine i investicija podriva ljudska prava.⁶² Značaj ovog neformalnog suda jest u tome što je prikupljena i objavljena ogromna dokumentacija koja će se moći koristiti u budućim sporovima i istraživanjima.

4. ZAKLJUČAK

Ljudska aktivnost nije značajno utjecala na okoliš sve do razvoja industrije. Industrijske revolucije i urbanizacija prouzročili su mnoge štetne posljedice okolišu. Prvi prosvjedi, kao i formiranje prvih građanskih organizacija za sprječavanje onečišćenja, očuvanje prirodnih resursa i biološke raznolikosti, dogodili su se upravo u 19. stoljeću. Koncept ekocida počeo se javljati u posljednjim godinama Vijetnamskog rata, kada je međunarodna javnost postala svjesna devastirajućeg učinka „Agent Orangea“ – herbicida i defolijanta kojeg je američka vojska koristila kao kemijsko oružje. Pojam „ekocid“ prvi je put spomenut na Konferenciji o ratu i nacionalnoj odgovornosti koja se održala u Washingtonu 1970. godine. Na toj konferenciji, američki biolog i profesor Arthur Galston pozvao je na međunarodni sporazum o zabrani ekocid. Unatoč ozbiljnosti posljedica ekocida, trenutna zaštita koju međunarodni pravni okvir pruža ljudskim pravima i okolišu preslaba je da bi prevenirala ekocid. Članak 8(b)(iv) Rimskog statuta predstavlja jedinu odredbu međunarodnog kaznenog prava koja počinitelja smatra odgovornim za štetu prouzročenu okolišu. Članak 8(b)(iv) kao ratni zločin uključuje: „namjerno pokretanje napada znajući da će takav napad prouzročiti kolateralne gubitke života ili ozljede civila ili štetu na civilnim objektima ili široko rasprostranjenu, dugotrajnu i tešku štetu na prirodno okruženje koje bi bilo očito nerazmjerno očekivanoj izravnoj i konkretnoj vojnoj prednosti.” Proglašenje ekocida međunarodnim kaznenim djelom pod stvarnom nadležnošću Međunarodnog kaznenog suda imalo bi snažan preventivan

⁶² Monsanto Tribunal: The Outcomes, dostupno na: <https://corporateeurope.org/en/food-and-agriculture/2017/04/monsanto-tribunal-outcomes>, pristupljeno 30. 4. 2022.

učinak, otvorilo bi žrtvama pristup odšteti i omogućilo procesuiranje pojedinaca za štetu počinjenu izvan konteksta rata izlivanjem nafte, krčenjem šuma, narušavanjem kvalitete zemlje i zraka i sl. Međutim, sve dok Međunarodni kazneni sud ne uspostavi jurisdikciju nad državljanima najvećih zagađivača (Kina, SAD, Indija i Rusija), svaka izmjena Rimskog statuta imat će ograničeni učinak.

LITERATURA

1. Afrić, K., Ekološka svijest – pretpostavka rješavanja ekoloških problema, *Ekonomski pregled*, 2002., str. 578. – 594.
2. Antropocentrizam, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3184>, pristupljeno 20 .4. 2022.
3. Bouso, R., BP Deepwater Horizon costs balloon to \$65 billion, dostupno na: <https://www.reuters.com/article/us-bp-deepwaterhorizon/bp-deepwater-horizon-costs-balloon-to-65-billion-idUSKBN1F50NL>, pristupljeno 30. 4. 2022.
4. Belgium First EU Nation to Demand Ecocide Become a Crime, Chile’s Adds Ecocide to New Constitution, dostupno na: <https://theclimate.org/belgium-first-eu-nation-to-demand-ecocide-become-a-crime-chiles-adds-ecocide-to-new-constitution-time-of-the-6th-sun-stopecocide-earth/>, pristupljeno 30. 4. 2022.
5. Brennan, A., Norva Y. S., L., *Environmental Ethics*, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2021., dostupno na: <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/ethics-environmental/>, pristupljeno 20. 4. 2022.
6. Bryant, B., Deepwater Horizon and the Gulf oil spill - the key questions answered, dostupno na: <https://www.theguardian.com/environment/2011/apr/20/deepwater-horizon-key-questions-answered>, pristupljeno 30. 4. 2022.
7. Cambridgeov rječnik – službene mrežne stranice, dostupno na: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ecocide>, pristupljeno 20. 4. 2022.
8. Cheever, F., Campbell – Mohn, C., *Principles of environmental law*, dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/environmental-law/Principles-of-environmental-law>, pristupljeno 20. 4. 2022.
9. Curcio Lamas, A., *Ecocide: adressing the large – scale impairment of the environment and human rights*, 2017., str. 64.
10. Deepwater Horizon’s Impact on Wildlife, dostupno na: <https://www.nwf.org/oilspill>, pristupljeno 30. 4. 2022.

11. Defolijacija, Hrvatska enciklopedija - mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14203>, pristupljeno 30. 4. 2022.
12. Falk, R., Environmental Warfare and Ecocide: Facts, Appraisal and Proposals, 9 Belgian Rev. Int'l L. 1, 1, 1973., str. 21. – 24.
13. Friedman., L., What Is the Green New Deal? A Climate Proposal, Explained, dostupno na: <https://www.nytimes.com/2019/02/21/climate/green-new-deal-questions-answers.html>, pristupljeno 20. 4. 2022
14. Gray, Mark Allan, „The International Crime of Ecocide“ (1996.) 26 California Western International Law Journal 215; i „The International Crime of Ecocide“ (2003.) u International Crimes , The Library of Essays in International Law, ur. N Passas, Ashgate Publishing, Aldershot UK
15. Greene, A., Campaign to Make Ecocide an International Crime: Quixotic Quest or Moral Imperative?, Fordham Environmental Law Review, 2019.
16. Halliburton manager gets 1 year probation in Gulf oil spill, dostupno na: <https://www.cbsnews.com/news/halliburton-manager-gets-1-year-probation-in-gulf-oil-spill/>, pristupljeno 30. 4. 2022.
17. Herring, G., America’s Longest War, New York: McGraw-Hill, 2002.
18. Higgins, P., Short, D., South, N., Protecting the planet after Rio – the need for a crime of ecocide, Centre for Crime and Justice Studies, 5, 2012.
19. Hutt, D., US, Vietnam ties have never been better, dostupno na: <https://asiatimes.com/2020/07/us-vietnam-ties-have-never-been-better/>, pristupljeno 30. 4. 2022.
20. Jakelić, I., Ovo pokazuje da se sigurnost ljudi ne može nekažnjeno ugrožavati, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/ovo-pokazuje-da-se-sigurnost-ljudi-ne-moze-nekaznjeno-ugrozavati-433473>, pristupljeno 20. 5. 2022.
21. Kaminski, I., Vulnerable Nations Call for Ecocide to Be Recognized As an International Crime, dostupno na: <https://www.climatedocket.com/2019/12/06/ecocide-international-criminal-court-vanuatu/>, pristupljeno 30. 4. 2022.
22. Kazneni zakon Kirgistan, poglavlje 34, članak 374., 1997.

23. Kazneni zakonik Vijetnama, poglavlje 5, članak 342., 1990.
24. Killean, R., The Benefits, Challenges, and Limitations of Criminalizing Ecocide, dostupno na: <https://theglobalobservatory.org/2022/03/the-benefits-challenges-and-limitations-of-criminalizing-ecocide/>, pristupljeno 30. 4. 2022.
25. Krznar, T., Čovjek i okoliš u socijalnom kontekstu, Prilog socijalno-ekološkom istraživanju, Ekonomska i ekohistorija 4, 2008., str. 135.
26. Michael F. Martin, Vietnamese Victims of Agent Orange and U.S.-Vietnam Relations, Washington, DC Congressional Research Report RL34761, 2008.
27. Modrić, K., Ekocid postaje peti međunarodni zločin, a izvijećana je i njegova službena definicija, dostupno na: <https://green.hr/ekocid-postaje-peti-medunarodni-zlocin-a-izvijecana-je-i-njegova-sluzbena-definicija/>, pristupljeno 20. 4. 2022.
28. Mohamed, S., Maldives calls for ICC to criminalise ecocide, dostupno na: <https://edition.mv/news/13829>, pristupljeno 30. 4. 2022.
29. Monsanto Tribunal: The Outcomes, dostupno na: <https://corporateeurope.org/en/food-and-agriculture/2017/04/monsanto-tribunal-outcomes>, pristupljeno 30. 4. 2022.
30. Newkirk, V., Trump's EPA Concludes Environmental Racism Is Real, dostupno na: <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2018/02/the-trump-administration-finds-that-environmental-racism-is-real/554315/>, pristupljeno 20. 4. 2022.
31. Nikolau, L., Palm oil production tied to revolutionary ruling of „ecocide“ in Guatemala, dostupno na: <https://www.humanosphere.org/environment/2016/01/palm-oil-production-tied-to-revolutionary-ruling-of-ecocide-in-guatemala/>, pristupljeno 30. 4. 2022.
32. Pallardy, R., Deepwater Horizon oil spill, dostupno na: <https://www.britannica.com/event/Deepwater-Horizon-oil-spill/Legal-action>, pristupljeno 30. 4. 2022.
33. Practice Relating to Rule 45. Causing Serious Damage to the Natural Environment, dostupno na: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cou_vn_rule45, pristupljeno 27. 5. 2022.
34. Rimski statut Međunarodnog kaznenog suda, članak 8(b)(iv), 1998.

35. Roksandić Vidlička, S., I Hrvatska mora kažnjavati ekocid kao teško kazneno djelo, dostupno na: <https://www.autograf.hr/i-hrvatska-mora-kaznjavati-ekocid-kao-tesko-kazneno-djelo/>, pristupljeno 30. 4. 2022.
36. Roksandić Vidlička. S., Engelhart, M., Beyond Classic Core Crimes: International Criminal Law for the Protection of Mankind - Economic and Environmental Crimes as International Crimes, 2021 Global Community YILJ edition, Oxford University Press (forthcoming)
37. Rowe, Stan J., Ecocentrism: The Chord that Harmonizes Humans and Earth, 1994., dostupno na <http://www.ecospherics.net/pages/RoweEcocentrism.html>, pristupljeno 20. 4. 2022.
38. Rudolf, J., Kurt Mix, BP Engineer, Faces First Oil Spill Charges, dostupno na: https://www.huffpost.com/entry/kurt-mix-bp-engineer-oil-spill_n_1449316, pristupljeno 30. 4. 2022.
39. Sciless, G., Deepwater Horizon: posljedice naftne katastrofe, dostupno na: <https://www.dw.com/hr/deepwater-horizon-posljedice-naftne-katastrofe/a-18393677>, pristupljeno 30. 4. 2022.
40. Sharp, P., Prospects for Environmental Liability in the International Criminal Court, Virginia Environmental Law Journal, 217., 1999.
41. Službene mrežne stranice Agencije za zaštitu okoliša, dostupno na: <https://www.epa.gov/aboutepa>, pristupljeno 20. 4. 2022.
42. Službene mrežne stranice američkog Ministarstva za veteranska pitanja, dostupno na: <https://www.publichealth.va.gov/exposures/agentorange/conditions/>, pristupljeno 30. 4. 2022.
43. Službene mrežne stranice Međunarodnog tribunala za Monsanto, dostupno na: <https://monsanto-tribunal.org/>, pristupljeno 30. 4. 2022.
44. Službene mrežne stranice organizacije „Stop ekocidu“, dostupno na: <https://www.stopecocide.earth/stop-ecocide-international-ltd>, pristupljeno 20. 4. 2022.
45. Službene mrežne stranice Ureda Visokog povjerenika za ljudska prava, dostupno na: https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage, pristupljeno 20. 4. 2022.
46. Službene mrežne stranice Visokog političkog foruma za održivi razvoj, dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org>, pristupljeno: 20. 4. 2022.

47. Službene mrežne stranice zaklade „Stop ekocidu“, dostupno na:
<https://www.stopecocide.earth/legal-definition>, pristupljeno 30. 4. 2022.
48. Soong., K., Who were the victims of Agent Orange in Malaya?, dostupno na:
<https://www.malaysiakini.com/columns/561192>, pristupljeno 30. 4. 2022.
49. Stellman, J.M., Stellman, S.D., The History, Use, Disposition and Environmental Fate of Agent Orange. Environ Health Perspect, 2010.
50. Stoett P., Ecocide as a Global Governance Issue: Between Transnational Environmental Crime and Environmental Justice, Loyal Sustainability Research Centre, 1., 2014.
51. Strateški dokument Ureda tužitelja Međunarodnog kaznenog suda, dostupno na:
https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/20160915_OTP_Policy_Case-Selection_Eng.pdf, pristupljeno 30. 4. 2022.
52. Surma, K., Talmazan, Y., Legal Experts Settle on Definition for „Ecocide“, dostupno na:
<https://undark.org/2021/06/22/ecocide-2/>, pristupljeno 19. 5. 2022.
53. The Crime of Aggression, dostupno na: <https://www.coalitionfortheicc.org/explore/icc-crimes/crime-aggression>, pristupljeno 30. 4. 2022.
54. Tomuschat, C., Crimes Against the Environment, Environmental policy and law, 26/6, 1996.
55. Vijetnamski rat, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64604>, pristupljeno 30. 4. 2022.
56. Vitas, Z., Macron zabranio letove unutar države, velike kazne za ekocid, dostupno na:
<https://www.vecernji.hr/vijesti/macron-zabranio-letove-unutar-drzave-velike-kazne-za-ekocid-1509879>, pristupljeno 30. 4. 2022.
57. Watts., J., Polly Higgins, lawyer who fought for recognition of „ecocide“, dies aged 50, dostupno na: <https://www.theguardian.com/environment/2019/apr/22/polly-higgins-environmentalist-eradicating-ecocide-dies>, pristupljeno 20. 4. 2022.
58. Webb, T., WikiLeaks cables: BP suffered blowout on Azerbaijan gas platform, dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2010/dec/15/wikileaks-bp-azerbaijan-gulf-spill>, pristupljeno 30. 4. 2022.

59. Which countries are the world's biggest carbon polluters?, dostupno na: <https://climatetrade.com/which-countries-are-the-worlds-biggest-carbon-polluters/>, pristupljeno 30. 4. 2022.
60. Whitaker, B., Whitaker Report (1985) E/CN.4/Sub.2/1985/6
61. Yan, H., Bayer settles lawsuits from cancer patients over Roundup weed killer in \$10 billion agreement, dostupno na: <https://edition.cnn.com/2020/06/24/health/bayer-monsanto-roundup-settlement/index.html>, pristupljeno 30. 4. 2022.
62. Zierler, D., The Invention of Ecocide: Agent Orange, Vietnam, and the Scientists Who Changed the Way We Think About the Environment, 2011.